

MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV HUDEBNÍ VĚDY
SDRUŽENÁ UMĚNOVĚDNÁ STUDIA

SEMESTRÁLNÍ PRÁCE

Počátky umění – šamanova loutka

Ivan Koutný

Existují různé druhy umění, jak z dob pradávných, minulých, či současných. Ne všechna zamýšlená umělecká díla jsou však dostatečně doceňována a některá dříve obdivovaná dokonce časem ztrácí svou hodnotu, ať už jde o tu čistě finanční nebo estetickou. Některá díla ovšem budí obdiv neustále, vystává u nich plno otázek a názorů. Možná právě tato díla jsou skutečné umění. Umění, o kterém se mluví, které vzbuzuje emoce, které přetrvá. Snad nejdůležitější jsou však ta umělecká díla, která nalézáme až dnes, prostřednictvím archeologických nálezů. Díla, která nám mohou mnohé prozradit o umění pocházejícím z období, kdy vlastně umění jako takové neexistovalo, nebo přinášelo pouze praktický užitek. I zde ovšem vystává plno otázek. Byli tehdejší autoři pouze výrobci, nebo umělci? Cenili si i estetické hodnoty výrobku? Kdy fakticky vzniká umění? A co je to vlastně umění?

„[...] úmyslné tvoření nebo konání, jehož nad jiné výtvary a výkony vyniká jistou hodnotou již při pouhém nazírání a vnímání, t. j. hodnotou aesthetickou. I zde předpokládá se ovšem osobní způsobilost tvůrce, podmíněná vlastnostmi jednak vrozenými (nadáním), jednak zkušeností (cvikem, učením se) získanými (zručností technickou), a to tím větší, čím cennější má být dílo umělecké; ba právě vzácnost těchto podmínek, zejména vrozeného nadání (talentu, na nejvyšším stupni jeho původnosti a osobivosti: genia) bývá hlavním měřítkem hodnoty uměleckého díla.

„Aestetická hodnota uměleckého díla je sice úmyslná, ale nemusí být jediným, ba ani ne hlavním účelem jeho; to dosvědčují výtvary umění stavitelského a výrobky uměleckého řemesla, jež zpravidla sloužíce především zcela určitým potřebám praktickým, [...]“

„Stopujeme-li dokonce vývoj u. zpět až k jeho prvním počátkům, shledáváme, že tyto měly původ svůj především v činnosti směřující k ukojení nejrozmanitějších potřeb života hmotného i duševního, společenského i osobního.“¹

Počátky umění sahají daleko do naší minulosti. Rád bych se proto zaměřil na jeden ze zatím nejstarších nalezených artefaktů na našem území, konkrétně v Brně, na rohu ulic Francouzské a Přadlácké. Je to takzvaná „šamanova loutka“. Toto dílo je velkou raritou, pochází již z období gravettienu (pavlovienu) a má svou návaznost až do dneška k sibiřským národům.

Bylo nalezeno v mladopaleolitickém hrobu, který byl interpretován jako šamanův hrob na základě předmětů nalezených spolu se zmíněnou loutkou, jež byly součástí pohřební výbavy muže. Sám muž podle provedených výzkumů zřejmě trpěl pokročilým zánětem okostice a ve svém životě

---

¹ OTTO, J. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha: Unie, 1907. Dvacátýšestý díl, s. 170.

trpěl velkými bolestmi, které musel překonávat, což taktéž přispívá k teorii, že šlo skutečně o hrob šamana.

Nejvýznamnějším nálezem zde byla právě již zmíněná „šamanova loutka“, figurka vyrobená z mamutoviny, jež měla určitou zvláštní charakteristiku, a to podélnou dutinu. Té autor využil, aby vytvořil loutku skládající se z několika částí, spojených zatím nám neznámým předmětem.

Soška je unikátní tím, že jde o zpodobnění muže. Z období, kdy totiž bylo vytvořeno, archeologické nálezy uměleckých děl čítají pouze -figurky- žen. Jaká potřeba či pohnutky tady vedly k tvorbě takto specifického díla? Šaman byl vždy výjimečnou osobou se zvláštními schopnostmi získanými prožitou iniciací nemocí, v našem případě získanou již v jeho dětství. Šamanovy rituály, při nichž využíval právě těchto loutek, byly propracovaný obřad. Otázkou je, zda už samotná tato zvláštnost, počin výjimečných, nebyla jedním z počátků umění?

Říká se, že umělecké dílo je nádobou na boží slova. Tvořil autor se záměrem o spojení s vyššími silami? Byl to již umělec v pravém slova smyslu, nebo šlo o praktickou potřebu a žádným umělcem nebyl? S jakým záměrem bylo toto z dnešního hlediska bezesporu umělecké dílo tvořeno, nám dává tušit analogie sibiřských národů, např. Ostjaků. Dle mého názoru, sám ritus nepochybně spojený s tímto artefaktem naznačuje, že šlo o umění již v době tvorby samé.

„Pokud se týká prvních etap vývoje lidstva, vyvolává užívání pojmu „umění“ určité rozpaky. V průběhu paleolitu se člověk se svými duševními schopnostmi teprve vyvíjel. Je tedy zřejmé, že na nižších vývojových stupních nemohl vytvářet taková díla, která bychom my dnes – kdybychom je vytvořili sami – byli ochotni považovat za umění.“²

Ačkoli dnes již zjevně vnímáme estetickou funkci tohoto díla, byla podstatná i při jeho vzniku, nebo bylo vytvořeno pouze se záměrem vykonávání šamanských rituálů? Tuším, že pro samotného autora sošky byla estetická funkce velmi důležitá, patrně i ze symbolických důvodů, avšak je taktéž možné, že rituální využití artefaktu svou důležitostí přesahovalo estetičnost díla.

Usuzuji z toho, že dodnes tento artefakt u některých národů přetrval a je dodnes používán. Které jiné umělecké téma přetrvalo tak dlouho? Ještě v dnešní době při pohledu vzbuzuje mnohé emoce, často i nelibost. Libost však způsobuje zpracování, a tehdejší nejmodernější technologie úpravy materiálu je patrná dodnes. Objekt byl jistě vytvořen, aby podněcoval lidskou fantazii, a to na

---

² OLIVA, M. *Nejstarší umění střední Evropy = The Oldest Art of Central Europe*. 1. vyd. VALOCH, K., LÁZNIČKOVÁ – GALETOVÁ, M., (eds.). Brno: Moravské zemské muzeum, 2009. ISBN 978-80-7028-343-1. Fakta a úvahy o nejstarším umění, s. 15.

nejvyšší míru prostřednictvím spojení s rituálem. Fantazie podněcovaná ritem a artefaktem byla jistou otevřeností díla. Tato otevřenost dávala veliký potenciál k vnímání díla.

Zhodnotit a popsat „loutku“ ve všech jejích nuancích a významech je téměř nemožné. Každopádně ji vidím jako umělecký počín, jedno z prvních uměleckých děl vůbec, navíc spojené s její tehdejší funkcí, tedy funkcí magickou.